

САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ПЕРІОД НАВЧАННЯ

В умовах модернізації вітчизняної системи освіти необхідно здійснити підготовку нового покоління вчителів з яскраво вираженим комплексом якостей конкурентоспроможності та наявністю потенціалу професійного саморозвитку. Перед професійною педагогічною освітою України постає питання підготовки високоосвіченої особистості, яка вміє самостійно здобувати необхідні знання, уміло застосовувати їх на практиці, гнучко пристосовуватись до педагогічної постійно змінюваної ситуації, бачити труднощі, що виникають у реальних освітніх процесах і знаходити шляхи їх раціонального подолання. Вчитель повинен уміти визначати перспективи свого саморозвитку, бачити та використовувати інтелектуальні, емоційні, духовно-моральні резерви, засоби самоактуалізації та самооновлення.

Досвід показує, що молодий педагог відчуває протиріччя між системою професійної підготовки та індивідуально-творчим характером власної праці, яка вимагає не тільки володіння новими науковими досягненнями та новітніми педагогічними технологіями, а й здібностей орієнтуватися в педагогічній діяльності на основі суб'єктивної позиції, уміння робити адекватний вибір. Тому особливо значущим стає питання про включення в процес педагогічної підготовки вчителя механізмів його саморозвитку, спрямованого на перетворення себе, формування позитивної Я-концепції.

Майбутньому вчителю ще під час навчання в педагогічному ВНЗ необхідно визначити закономірності самовдосконалення, самокорекції та самоорганізації діяльності під впливом нових вимог, що йдуть як ззовні, від професії та суспільства, так і від власних особистісних інтересів, потреб, установок, усвідомлення своїх здібностей та можливостей.

Особливої актуальності набуває усвідомлене та емоційне прийняття майбутніми вчителями обраної професії, яка повинна розкритися для них вищим смыслом життя. Як відзначають психологи, уходження в професію являє собою «вростання» в суперроль, що багато в чому визначає стиль і спосіб життя людини. Загальне задоволення особистості значною мірою залежить від багатьох чинників: - того, наскільки насичуються його фундаментальні потреби, зокрема потреба у творчій самореалізації, від розуміння і визнання індивідуальних цінностей найбільш близькими довколишніми - референтними особами, від розвитку і саморозвитку. Якщо обрана професія не суперечить особистісним особливостям, що вже сформувалися, і професійне становлення майбутнього педагога відповідає основним її ціннісним уявленням, то в майбутньому матиме місце ціннісне ставлення до професійної діяльності тобто єдність особистісного розвитку і професійного росту.

Якості особистості вчителя можуть сприяти чи заважати продуктивному вирішенню педагогічних завдань, що дозволяє говорити про професійність особистості вчителя. Тому важливою умовою успішного професійного становлення майбутнього педагога є формування в нього ціннісного ставлення до професійної діяльності. Сутність цього феномена характеризується трансформацією структурних компонентів професійності, як соціально значимих педагогічних цінностей, в особистісні та подальший їх реалізації в діяльності вчителя. Ціннісне ставлення суб'єкта до об'єкта виявляється в першу чергу в тому, що об'єкт не тільки пізнається суб'єктом, але й одночасно оцінюється ним. Педагогічні норми пов'язані з практичною діяльністю вчителя. Ціннісні орієнтири педагога є одним з найважливіших факторів, що визначають якість його професійної діяльності.

Проаналізувавши велику кількість різних розумінь і визначень поняття „цінності” Д.О.Леонтьєв дійшов висновку про неминучість його співвідношення з трьома різними групами явищ. Вченим було сформульовано поняття про такі форми існування цінностей, які переходять одна в одну:

- суспільні ідеали, вироблені суспільним досвідом та наявні в ньому узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя;

- предметному втіленні цих ідеалів у діяннях або творах конкретних людей;

- мотиваційних структурах особистості („моделях належного”), що спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності суспільних ціннісних ідеалів.

Дані форми існування цінностей переходять одна в одну і відбувається це в такий спосіб: суспільні ідеали засвоюються особистістю і як „моделі належного” починають спонукати її до активності, у процесі якої відбувається їх предметне втілення; а предметно перетворені цінності, у свою чергу, стають основою для формулювання суспільних ідеалів і т.д. [1]. Цінності особистості формуються у процесі її соціогенезу, взаємодіючи з потребами, з чого й починається саморозвиток. Потреба бути справжнім професіоналом – це означає стати максимальною мірою представленим у педагогічному освітньому просторі. Професійні цінності складають осердя професійної самосвідомості, що відображає суб'єктивне ставлення студента до майбутньої педагогічної діяльності і з необхідністю зумовлює саморозвиток та самоактуалізацію особистості майбутнього вчителя.

Існують різні філософські та психологічні підходи до розуміння саморозвитку особистості людини: і як наслідок розвитку свідомості, самосвідомості, самопізнання; і як реалізація потреб у самостабілізації; і як ідея людини - „автора самого себе”, і як приватний прояв саморуху матерії; як основний шлях руху людини до особистісної і професійної зрілості, як шлях самотворчості.

У цьому зв'язку, відомий інтерес становить позиція Е.Еріксона [3] про самоідентичність, що передбачає не тільки усвідомлення того, хто ти є, але й те, ким ти можеш стати, тобто усвідомлення свого потенціалу. З-поза відсутності в деякій частині майбутніх учителів чіткого усвідомлення необхідності прийняття тих, чи інших цінностей і постановки чітко визначених професійних цілей виникає проблема дифузії самоідентичності. Вона характеризується відсутністю чіткого уявлення про себе, як майбутнього педагога, несформованістю системи переконань і чіткої уяви про свою професійну діяльність. Якщо обрана професія не суперечить особистісним особливостям, що сформувалися, і професійне уявлення особистості відповідає основним її ціннісним уявленням, то можна сподіватись у майбутньому на ціннісне ставлення до педагогічної діяльності.

Особистісний розвиток і ріст професійної компетентності вчителя можливі у випадку, коли у процесі входження в професію (вибір професії, навчання в пед-виші, здійснення педагогічної діяльності) відбувається цілеспрямоване вирішення ряду суперечностей. Головною з яких є суперечність, яка виникає в індивідуальній свідомості між еталоном особистості професіонала й образом його внутрішнього вже існуючого „Я” [2].

Саморозвиток починається з активізації потребнісно-мотиваційної сфери особистості. Мотиви вибору професії часто визначають і мотиви навчання майбутніх учителів у стінах педвиші. Педагогічна

діяльність є неординарною і складною і тому характеризується полімотивованістю: тут і прагнення до досягнення професійної компетентності, задоволення від спілкування з дітьми, захопленість предметом викладання, педагогічне покликання, визнання колегами тощо. Як відомо, задоволення потреби в саморозвитку пов'язане з практичною діяльністю, що виступає джерелом внутрішньої активності. Остання виявляє себе в самостійному добуванні нових знань, в актуалізації раніше утворених зв'язків і в тому, що контроль над процесом навчання все частіше замінюється самоконтролем. Саморозвиток – це процес становлення людини, і на продуктивність даного процесу впливає як спадковість (природжене) так і навколишнє середовище (придбане чи досвід). Наука припускає комплексний підхід і жоден з факторів у даному процесі не розглядається як пріоритетний, вони взаємозалежно впливають на саморозвиток. Таким чином, даний процес зумовлений геномом, водночас механізмами його є антиципація, телеомічність, інтроверсія та рефлексія. Другий бік даного процесу – це контекст, специфічні умови розвитку, довколишнє середовище: родина, культура, історичні події, покоління, освіта. Саморозвиток безумовно детермінований і особистісними факторами, як-то: цінності, цілі, воля людини. В залежності від позитивного чи негативного ставлення до довколишніх і до самого себе як цінності в дорослої людини цей процес може приймати різний характер: від усвідомленого, цілеспрямованого системного позитивного самоперетворення до стагнації та свідомого саморуйнування. При цьому найважливішими факторами даного процесу є міра особистісної зрілості людини, що склалася на момент його рішення про самоперетворення. Іншими словами, ступінь зрілості й рівень готовності до довгострокової самозміни знаходяться між собою в діалектичній залежності.

Таким чином, саморозвиток особистості є рушійною силою в оволодінні справжнім професіоналізмом. За своєю природою він складається з ряду діалектично взаємопов'язаних компонентів, кожний з яких обумовлює феноменологію зростання особистої гідності, де саморозвиток процесуально забезпечує її становлення. Це такі процеси: самопізнання, вольової саморегуляції, самовиховання, підвищення власної продуктивності або самоефективності, духовно-естетичного самозміцнення, самовизначення, самоактуалізації.

Необхідно зазначити, що характер саморозвитку майбутнього вчителя задається рівнем освітнього простору педагогічної вищі та її спрямованістю. Освітній простір вищого навчального закладу – це органічна частина світового освітнього простору, він нерозривно пов'язаний з економікою, станом суспільних відносин і всіх форм суспільної свідомості. Причому, особливість саморозвитку особистості полягає в її поетапному просуванні від одного рівня освітнього простору до наступного й, відповідно, до системи освіти.

А тому й не дивно, що в сучасному підході до вищої педагогічної освіти головний акцент робиться на «саморозвиток індивіда в межах особистості» (В.С.Біблер). Однією з необхідних умов саморозвитку майбутнього вчителя є формування педагогічної самосвідомості: здатність до стійкої рефлексивної позиції, спрямованість свідомості на себе, як на суб'єкт педагогічної діяльності, самопізнання професійно значимих якостей особистості, самоідентифікація з педагогом-ідеалом, формування адекватного оцінного ставлення до себе – майбутнього вчителя.

Педагогічний колектив педвищі повинен сприяти тому, щоби студент міг самостійно формулювати цілі (найближчі, проміжні, кінцеві) щодо саморозвитку і виробляти стратегію й тактику їх досягнення, планувати свої дії, вибирати адекватні прийоми, засоби і способи досягнення саморозвитку; постійно здійснювати самомоніторинг і самоконтроль за ходом і результатами даного процесу; уміти самостійно добувати навчальну і професійну інформацію й оперувати нею у зв'язку з вирішенням теоретичних та практичних задач, опановувати інноваційними педагогічними й інформаційними технологіями; а також проводити самокорекцію, що припускає внесення, в разі необхідності, виправлень у добір засобів самовпливу.

Таким чином, саморозвиток складається з ряду діалектично взаємозалежних компонентів, кожний з яких обумовлює феноменологію росту особистості, де саморозвиток процесуально забезпечує її становлення. Це процеси: самопізнання, самоосвіти, вольової саморегуляції, самовиховання і самовдосконалення, підвищення професійної самопродуктивності чи самоефективності (за А. Бандурою), самоактуалізації.

Провідними факторами саморозвитку особистості студента є освітній простір ВНЗ, його спрямованість, а також активність студента. При цьому роль освітнього простору полягає у створенні необхідних зовнішніх умов і стимулюванні саморозвитку особистості студентів. Методичний аспект освітнього простору ВНЗ полягає в його варіативному, позитивному, творчому й особистісно-орієнтованому характері.

Розвиток самостійної роботи майбутніх учителів – один з найважливіших компонентів саморозвитку. Навчити студента вчитися, самостійно добувати знання, удосконалювати операціональний компонент педагогічної діяльності має велике значення в його професійній підготовці. Для цього, як відомо, необхідно озброїти студента прийомами виконання завдань, виробити певні алгоритми опрацювання матеріалу, підготувати необхідні посібники.

У результаті нашої дослідно-експериментальної роботи з формування вмінь саморозвитку студентів педвищі виявилось, що успішніше за все ними опанували майбутні учителі в міру зростання їхньої професійної компетентності, педагогічної самосвідомості, прагнення до самопізнання, у міру нагромадження безпосереднього досвіду спілкування з дітьми при прямому контакті з педагогічним процесом школи. Насамперед це виявлялось у стійкості емоційно-позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності; у зростанні когнітивної готовності до праці вчителя; в умінні застосовувати адекватні способи, засоби та дії, відповідно до конкретної педагогічної ситуації, що виникає під час педагогічної практики у школі; у розвинутій здатності керувати своїми психічними станами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев Д.А.. Ценносные представления в индивидуальном и групповом сознании/ Психологическое обозрение, №1,1998.
2. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии /Под ред. С.А.Смирнова. – М.: Академия, 1999, -108 с.
3. Erickson, E.H. Identity and the life cycle: Selected papers. Psychological Issue Monograph Series, 1 (No. 1). New York: International Universities Press, 1959.

Подано до редакції 21.11.05